

*Перфільєва Майя Володимирівна
Викладач кафедри соціальної педагогіки
та історії педагогіки
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини*

Соціальне виховання дітей та молоді з обмеженими можливостями в Україні

Анотація. У статті розкривається зміст поняття «соціальне виховання» у контексті процесу соціалізації осіб з обмеженими можливостями. Автор проводить аналіз сучасного стану відповідних умов щодо соціального виховання в Україні по відношенню до дітей та молоді з обмеженими можливостями.

Анотация. В статье раскрывается содержание понятия «социальное воспитание» в контексте процесса социализации лиц с ограниченными возможностями. Автор проводит анализ современного состояния соответствующих условий относительно социального воспитания в Украине по отношению к детям и молодежи с ограниченными возможностями.

Annotation. In the article maintenance of concept opens up «social education» in an user of socialization of persons structure with the limited possibilities. An author conducts the analysis of the modern state of the proper terms in relation to social education in Ukraine in relation to children and young people with the limited possibilities.

Ключові слова: соціалізація, соціальне виховання, діти та молодь з обмеженими можливостями.

Ключевые слова: социализация, социальное воспитание, дети та молодежь с ограниченными возможностями.

Keywords: socialization, social education, to put that young people with the limited possibilities.

Загальновизнано, що рівень цивілізованості держави та суспільства визначається рівнем соціальної активності найменш захищених і найбільш

вразливих його членів, серед яких – діти та молодь з обмеженими можливостями. Створення необхідних умов для покращення становища осіб з обмеженими можливостями шляхом їх залучення до повноцінної участі в усіх сферах суспільного життя, забезпечення рівного доступу до освіти, до професійної діяльності є одним із провідних напрямів діяльності держави і суспільства. Сьогодні суспільство має зробити все можливе для підвищення рівня соціального виховання таких осіб та їх включення в широкі соціокультурні відносини.

Актуальні аспекти теоретичної розробленості питання відображено у наукових працях вітчизняних дослідників: А. Мудрика, А. Капської, О. Безпалько, Л. Коваль, І. Зверєвої, С. Харченко, Н. Лавриченко, І. Рогальської, С. Савченко, О. Кононенко, Н. Голованова, Н. Заверико, Г. Лактіонової, Ю. Сурміна, Л. Коваля, М. Лукашевича, А. Макаренка та ін.

Метою нашої роботи є аналіз сучасного стану відповідних умов щодо соціального виховання в нашій країні по відношенню до дітей та молоді з обмеженими можливостями.

Одним із першочергових завдань нашого дослідження є визначення дефініції «соціальне виховання». А. Мудрик розглядає виховання як відносно соціально контрольований процес розвитку людини у ході його соціалізації та планомірне створення суспільством та державою правових, освітніх, організаційних, матеріальних та духовних умов для розвитку особистості, в тому числі і з обмеженими можливостями [3, с.15].

На думку укладача енциклопедії «Соціальна педагогіка: мала енциклопедія» І.Д. Зверєвої соціальне виховання – це процес та результат цілеспрямованого впливу на людину для оволодіння і засвоєння нею загальнолюдськими та спеціальними знаннями, соціального досвіду з метою формування позитивних ціннісних орієнтацій, соціально значущих якостей. Це галузь педагогічних знань, яка вивчає та розв’язує комплексні проблеми людини в соціальному середовищі, враховуючи всі впливи, яких зазнає людина в процесі соціального становлення. Акумулює в собі вплив на педагогічний процес

конкретних умов середовища, розглядаючи індивіда у контексті його найближчого оточення [6, с. 243].

Так як соціальне виховання здійснюється у процесі взаємодії особистості в різних відносно автономних сферах життєдіяльності: освіта, сім'я, релігійні та громадські організації, то у своєму дослідженні ми проведемо аналіз відповідних умов щодо соціального виховання дітей та молоді з обмеженими можливостями саме у визначених аспектах.

У зв'язку із стійкою тенденцією зростання частки осіб з обмеженими можливостями серед здорового населення в останні роки в Україні активно піднімається гостре питання соціалізації і відповідно, соціального виховання означеної категорії населення.

Одним з найважливіших аспектів соціального виховання особи з обмеженими можливостями є відповідне забезпечення умов для отримання освіти і фахової підготовки у відповідності до їхніх можливостей. *Освіта* є однією із пріоритетних сфер соціально-економічного, духовного та культурного розвитку суспільства. Право на освіту – це право людини на здобуття певного обсягу знань, культурних навичок, професійної орієнтації, які необхідні для нормальної життєдіяльності в умовах сучасного суспільства. Документами, що забезпечують право на освіту всіх громадян, у тому ж числі осіб з обмеженими можливостями в Україні є Закон «Про освіту» (1991 р.), «Про дошкільну освіту» (2001 р.), «Про загальну середню освіту» (1999 р.), «Положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» (2002 р.), які базуються на Конституції України; Наказ «Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю» (2005 р.), розроблено концепції «Спеціальна освіта осіб з особливостями психофізичного розвитку в Україні на найближчі роки і перспективу» (1996 р.) та «Концепція державного стандарту спеціальної освіти» (1999 р.), проект «Рівний доступ до якісної освіти в Україні» (2006 р.).

Відповідно до законодавства України стосовно захисту осіб з обмеженими можливостями виховання та навчання означених осіб здійснюється в

загальноосвітніх або спеціальних дошкільних (ясла-садки, центри розвитку дитини) та навчальних закладах (спеціальні загальноосвітні школи (школи-інтернати), загальноосвітні санаторні школи (школи-інтернати), будинки-інтернати для дітей з обмеженими можливостями, дошкільні та інші заклади, в яких вони утримуються за рахунок держави), в навчально-виховних комплексах та навчально-реабілітаційних центрах за відповідними навчальними програмами, у тому числі і в домашніх умовах. Таким чином, кожна людина, незалежно від стану здоров'я, наявності фізичного чи розумового порушення, має право на одержання освіти, якість якої не різниться від освіти здорових людей.

Інтеграція та соціальне виховання дітей з обмеженими можливостями в системі освіти є предметом уваги Міжгалузевої комплексної програми «Здоров'я нації» на 2002-2011 рр., яку затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 10 січня 2002 р. за № 14. У розділі VII «Кращі можливості для інвалідів» з метою забезпечення можливості жити повноцінним життям у соціальному, економічному та психічному аспектах передбачено: створити можливості для отримання дітьми з обмеженими можливостями повноцінної загальної середньої освіти, посилити контроль за повнотою та якістю виконання шкільної програми в умовах їхнього домашнього навчання і в загальноосвітніх школах з метою забезпечення їхньої соціальної адаптації; розширити можливості творчого і фізичного розвитку, сприяти позашкільному навчанню дітей з обмеженими можливостями, а також отриманню середньої і вищої освіти в загальних навчальних закладах за державним замовленням [7].

Одним із етапів у системі безперервного соціального виховання дітей та молоді з обмеженими можливостями є професійне навчання (професійна реабілітація) для цієї категорії населення, що є підвищенням їхнього соціального статусу та можливістю зростання рівня їхніх доходів, сприянням розвитку навичок та вмінь працювати. Для суспільства професійне навчання осіб з обмеженими можливостями — це зниження напруженості на ринку праці, підвищення суспільної продуктивності, розв'язання соціальних проблем.

Основна мета професійного навчання осіб з обмеженими можливостями — інтеграція їх у суспільство.

Наша держава гарантує особам з обмеженими можливостями право на безоплатне отримання професійної освіти і пов'язане з цим обслуговування відповідно до індивідуальної програми реабілітації. Особи з обмеженими можливостями, які потребують спеціальних умов для здобування професійної освіти, за своїм бажанням можуть вчитися у спеціальних навчальних закладах або в навчальних закладах загального типу, де створюються відповідні умови згідно з державними соціальними нормативами, і у разі потреби – за навчальними програмами, адаптованим для навчання осіб, які потребують корекції фізичного і/або розумового розвитку. У разі неможливості здійснювати професійну освіту осіб з обмеженими можливостями, дітей-інвалідів у загальних і спеціальних навчальних закладах, їхнє навчання організовується (за їхньою згодою або за згодою їхніх законних представників) удома за індивідуальними навчальними планами, якщо ця форма допускається змістом професійного навчання за певною спеціальністю [4].

Працевлаштування осіб з обмеженими можливостями здійснюється органами Міністерства праці України, Міністерства соціального захисту населення України, місцевими Радами народних депутатів, громадськими організаціями осіб з обмеженими можливостями.

Послуги з професійної орієнтації дітям та молоді з обмеженими можливостями надають спеціальні загальноосвітні школи (школи-інтернати), загальноосвітні санаторні школи (школи-інтернати), центри соціальних служб для молоді, реабілітаційні установи та державна служба зайнятості.

Проте, як свідчить практика, незважаючи на різні форми професійного навчання та реабілітації, професії, які отримують діти та молодь з обмеженими можливостями, частіше за все не є прибутковими та популярними на ринку праці. Тому значна частина осіб не має можливості реалізувати свої внутрішні потреби та інтегрувати в суспільство. Діти та молодь зі значними вадами змушені перебувати на соціальному забезпеченні та утриманні батьків або

опікунів. У більшості випадків родини перебувають у скрутному фінансовому становищі, державні кошти не у змозі забезпечити відповідні умови проживання.

Останнім часом в Україні, набула широкого змісту та значення соціально-педагогічна робота з сім'ями, що мають осіб з обмеженими можливостями. Сучасні умови, в яких перебуває сім'я дитини з обмеженими фізичними можливостями, характеризуються, з одного боку, різким зростанням негативних соціальних та економічних тенденцій у суспільстві, з іншого, – деформацією функцій сім'ї і зміною пріоритетів щодо розвитку особистості, її практичної діяльності в усіх напрямках господарювання та духовної культури [1, с. 3].

Державними документами, що безпосередньо стосуються питань, пов'язаних із життєзабезпеченням сім'ї, дітей та молоді є: закони України «Про охорону дитинства» (2001 р.), «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» (2001 р.), «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (2004 р.), Національна програма «Діти України» та ін.

Сьогодні в нашій державі, по відношенню до сімей з хворою дитиною, здійснюється соціальний захист дітей з обмеженими фізичними і психічними можливостями шляхом надання комплексу соціальних послуг, впровадження інноваційних механізмів та напрямів підтримки родини, яка виховує таку дитину (психічна допомога за принципом «рівний-рівному», створення груп взаємодопомоги, здійснення тимчасового догляду за дитиною та консультування батьків, створення інформаційно-консультативних центрів); фахового соціального супроводу; впровадження програм підвищення кваліфікації фахівців закладів, які надають соціальні й реабілітаційні послуги дітям з обмеженими фізичними можливостями; залучення якнайширшого кола громадськості до вирішення проблем дітей з обмеженими фізичними можливостями і їх сімей (створення об'єднань родин) тощо [1, с. 13-14].

У результаті проведеного аналізу нами виокремлено основні проблеми українських сімей, що мають дітей з обмеженими можливостями, зокрема: низький суспільно-економічний рівень; житлова обмеженість (відсутність житла, маленькі кімнати, не належні санітарно-гігієнічні умови, архітектурні бар'єри

місця проживання); незадовільні соціально-побутові умови; низькі заробітки (розповсюджені в сім'ї складнощі найчастіше пов'язані з фінансовими проблемами); брак часу на догляд з огляду на те, що не всі члени родини можуть відмовитися від своїх занять; брак інформації, що є однією з важливіших потреб підтримки осіб і сімей в скрутному життєвому становищі; брак достатнього числа осіб з догляду за хворою дитиною (тут можна вказати на тенденцію відходу від родини батька, що не в змозі емоційно справитися з навантаженням та складною ситуацією); брак емоційного та психологічного зв'язку з хворим; брак відповідних знань та умінь у сфері психо-педагогічної та медичної реабілітації; брак участі в культурі та відпочинку та ін.

Сьогодні спостерігається пошук нових форм роботи з сім'ями, що мають дітей з обмеженими можливостями. В Україні на зміну шкіл-інтернатів та будинків-інтернатів поширюють свою діяльність центри медико-соціальної реабілітації, які дають можливість надати спеціалізовану допомогу як дітям, так і їхнім батькам, не відриваючи дітей від сімейного кола та спілкування.

Значну допомогу сім'ям, що мають дітей та молодь з обмеженими можливостями надають громадські організації України.

Громадські об'єднання надають соціально важливі послуги особам з обмеженими можливостями, створюючи умови для їхнього особистісного та соціального розвитку. Із загальної кількості в українському суспільстві громадських об'єднань, яких налічується близько 18 тис., понад 900 організацій зосереджують свою діяльність на проблемах інвалідів. Найбільш тривалий час в Україні діють Українське товариство сліпих та Українське товариство глухих. Метою заснування їх у 1933 р. було організаційне об'єднання громадян з вадами зору та слуху, надання їм всебічної допомоги у професійній, трудовій і соціальній реабілітації, підвищення їхнього загальноосвітнього та культурного рівня [7].

На сьогоднішній день активно ведуть роботу Всеукраїнська організація інвалідів «Союз організацій інвалідів України», «Національна Асамблея інвалідів України» та ін. Метою діяльності цих організацій є розв'язання

проблем осіб з обмеженими можливостями, створення рівних з іншими громадянами можливостей, консультування та сприяння у працевлаштуванні інвалідів, розвиток діяльності реабілітаційних центрів та міжнародної співпраці.

Розглядаючи діяльність громадських організацій в Україні як одну із соціально-педагогічних умов соціального виховання дітей та молоді з обмеженими можливостями, можемо зазначити, що на сьогоднішній день функціонування більшості з них відоме тільки зацікавленим особам. «Здорова» частина населення, на жаль, мало інформована про соціальні проекти об'єднань, і відповідно, не зацікавлена в діяльності цих організацій та участі в їхніх заходах.

Однією з важливих, на нашу думку, умовою для здійснення впливу соціального виховання на дітей та молоді з обмеженими можливостями, є діяльність релігійних осередків та вплив релігії загалом.

Сучасна українська Церква є незалежною від держави, не має достатнього фінансування, широкого впливу та соціальної діяльності у напрямку роботи з дітьми та молоддю з обмеженими можливостями. З цього випливає, що не кожна особа з певними вадами може дістатися самостійно релігійного осередку, не кажучи вже про можливість потрапити туди та про ставлення до неї самих віруючих. Більшості залишається вести «розмови» з Богом наодинці чи в колі сім'ї, що звичайно, не призводить до соціалізації та гармонізації особистості в суспільстві.

Звичайно, робота, спрямована на допомогу означеній категорії населення, проводиться, хоча і не на високому рівні. Прикладом цього є діяльність Міжнародного благодійного фонду «Карітас України», заснованого у 1994 році для координації зусиль добродійних організацій місцевих громад.

Завдяки діяльності «Карітас України» на сьогодні сформована та розширюється мережа місцевих благодійних організацій, розвивається співпраця з вітчизняними та європейськими партнерами. Місія та цілі організації – безкорислива діяльність, спрямована на надання матеріальної та фінансової допомоги, а також безкорисливих послуг особам, незалежно від раси, кольору

шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, мови або інших ознак, які потребують соціальної допомоги та захисту, що сприяє духовному та моральному відродженню людей [2].

Допомогу, у межах своїх можливостей, надають релігійні організації Української Православної Церкви, євангельських християн-баптистів, духовно-просвітницькі церкви, осередки «Свідків Ієгови» та ін.

Релігія та Церква мають величезний вплив на свідомість людини, можливість наповнити духовний світ людини, підтримати та дати волю і бажання до життя, доступна не для всіх бажаних осіб з обмеженими можливостями в нашій державі.

Переваги релігії, як одного з інститутів соціалізації осіб з обмеженими можливостями полягають у можливості залучити до допомоги, милосердя, благочинності, відповідного гуманного ставлення, взаємного розуміння та прийняття осіб цієї категорії велику частину громадськості, починаючи від дітей дошкільного віку до літніх людей. Тож, повернення до релігії та її концепцій наразі є одним з основних завдань сучасного суспільства [5 с. 311].

На нашу думку, це важливе питання сьогодення, що потребує звернення уваги відповідних установ, аби надати можливість сприяння релігійним конфесіям поширенні духовності, гуманності, толерантності не тільки серед здорового населення, а й серед дітей та молоді з обмеженими можливостями.

Отже, на основі проведеного аналізу можна зазначити, що рівень соціального виховання осіб з обмеженими можливостями в Україні вимагає новітніх методів та підходів, сформованих на популяризації ідеї здорового способу життя, рівності прав та можливостей, широкої інформованості та внаслідок зміни ментальності соціального середовища, конструктивної та спільної діяльності всіх соціальних інститутів, що забезпечить безперервність процесу соціалізації даної категорії населення.

Список використаних джерел

1. Грабовенко Н.Д. Соціально-педагогічна робота з сім'ями, що виховують дітей з обмеженими фізичними можливостями, в умовах реабілітаційного центру: [монографія] / Н.Д. Грабовенко – Київ, 2008. – 247 с.
2. Каритас України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://caritas-ua.org/>– Назва з титул. екрану.
3. Мудрик А. В. Социальная педагогика: Учеб. для студ. пед. вузов / А.В. Мудрик // [Под ред. В.А. Сластенина]. - 3-е изд., испр. и доп. - М.: издательский центр «Академия», 2000. – 200 с.
4. Національна Асамблея Інвалідів України. Професійна реабілітація інвалідів [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://naiu.org.ua/useful/jobs> – Назва з титул. екрану
5. Перфільєва М.В. Релігія як основний інститут соціалізації осіб з обмеженими можливостями в польському суспільстві / М.В. Перфільєва // Проблеми загальної та педагогічної психології. Зб. наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПНУ, Т. – Київ, 2011. – 324 с.
6. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / За заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
7. Тюптя Л.Т. Соціальна робота / Л.Т. Тюптя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.ws/>– Назва з титул. екрану.